

XVI. YÜZYIL OSMANLISINDA BİR HEKİMBAŞI TALİMDE HANGİ KİTAPLARI OKUTUR?*

WHICH BOOKS DID THE CHIEF PHYSICIAN TEACH IN THE 16TH CENTURY OTTOMANS

Nuray DEMİR ÖZTÜRK **

ÖZ

Hekimbaşılık, tarih boyunca hemen hemen tüm devletlerde görülen bir yapıdır. Başta hükümdar ve ailesinin sağlığı ile ilgilenmek onları gerekli durumlarda tedavi etmek, ilaç hazırlamak gibi görevleri bulunmasının yanı sıra halk sağlığıyla ilgili tüm konular da yine bu kurumun görevleri arasındadır. Mezopotamya, Mısır, Roma, Bizans ve Türk-İslam devletlerinin tamamında bu kurumun izleri bulunmaktadır. Geleneğin devamı niteliğinde sayılabilecek Osmanlıda da bu kurum işlevsel olarak varlığını sürdürmüştür. Bu çalışmada, ilk olarak hekimbaşılık kurumunun ne olduğuna değinilecek ardından kısa bir hekimbaşılık tarihçesi verilecek ve Osmanlı arşivinden edinilen belge okunup yorumlanacaktır. Belgede, 16. yüzyılın sonunda Osmanlıda hekimbaşılık görevini yürüten Molla Kasım'ın emekli olması dolayısıyla talim yaptırdığı kitapları yeni hekimbaşılık görevine gelen İsa Çelebi'ye devir teslim ettiği liste yer almaktadır. Ayrıca yazıda bu listede bulunan kitaplardan bazılarına kısaca değinilecek ve bu liste vasıtasıyla Osmanlı tıbbi, talimde kullanılan yazarlar ve eserler hakkında da çıkarımlarda bulunulacaktır. Padişaha teslim edilmesi gereken bir kitabın da notlandırılmış olması ve bahsi geçen tüm kitapların Arapça yazılmış olmaları belgedeki en önemli özellikler arasında sayılabilir. Daha önce yapılan herhangi bir araştırmaya konu olmamış olan Osmanlıdaki bu talim kitapları İmparatorluğun en güçlü olduğu dönemlerde tıbbın bilimsel olarak geldiği seviyeyi de göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu belgeden yola çıkarak böylece Osmanlı tıp müfredatı hakkında yorum yapma imkanımız da olmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hekimbaşılık, tıp tarihi, Osmanlı tıbbı, talim.

* Bu makale 14.10.2021 tarihinde dergimize gönderilmiş; 15.10.2021 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 30.10.2021 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Nuray Demir Öztürk, XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Hekimbaşı Talimhanede Hangi Kitapları Okutur?, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: IV (2021), Karabük 2021, s. 1-11.

ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885, DOI: 10.7596/katud.31122021.001

** Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, demimurayozturk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4751-9056>

ABSTRACT

Chief Physician is a structure seen in almost all states throughout history. In addition to having duties such as taking care of the health of the monarch and her family, treating them when necessary, preparing medicine, all matters related to public health are also among the duties of this institution. There are traces of this institution in all Mesopotamia, Egypt, Roman, Byzantine and Turkish-Islamic states. In the Ottoman Empire, which can be considered as a continuation of the tradition, this institution continued its functional existence. In this study, firstly, what is the institution of chief physician will be mentioned, then a short history of chief physician will be given and the document obtained from the Ottoman archive will be read and interpreted. In the document, there is a list of the books that Molla Kasım, who served as chief physician in the Ottoman Empire at the end of the 16th century, handed over his training books to İsa Çelebi, who became the new chief physician, due to his retirement. In addition, some of the books in this list will be briefly mentioned in the article, and through this list, inferences will be made about Ottoman medicine, the authors used in training and the works. One of the most important features of the document is that a book that should be delivered to the sultan is also graded and that all the books mentioned are written in Arabic. These training books in the Ottoman Empire, which have not been the subject of any previous research, are important in terms of showing the scientific level of medicine in the periods when the Empire was at its strongest. Based on this document, we will thus have the opportunity to comment on the Ottoman medical curriculum.

Key Words: Chief Physician, history of medicine, Ottoman medicine, training.

Giriş

Hekimbaşılık, ülke yöneticileri ve onların ailelerinin sağlığı ile ilgilenmek, ülkedeki genel sağlık hizmetlerinden sorumlu olmak gibi işlevlere sahip bir kurumdur. Tarihi çok eskilere dayanır ve ilk görüldüğü yerler Mezopotamya, Mısır, Roma ve Bizans'tır. Mezopotamya tıbbında hekimbaşışya [GAL lu. Mes A.ZU], *Şef Doktor, Baş Hekim*; Eski Mısır'da *Sunu, Sumesu*; Roma ve Bizans İmparatorluğu'nda *Protomedicus* adlarının verilmesi hekimbaşışlık kurumunun varlığı hakkında bize bilgi verir.¹

Hekimbaşışlık kurumunun oluşumunda sadece hükümdar ve ailesinin sağlığını koruma değil hekimlerin kendi haklarını savunma ve bilgisiz kişileri bilgililerden ayırmak istemeleri de etkili olmuştur; Grek hekimler bu amaçla hekimlerin aldıkları eğitimden sonra sınava tâbi olmalarının gereğini

¹ Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşışlık Kurumu ve Hekimbaşışlar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.1-2.

savunmuşlar, idareciler de her şehirdeki en meşhur hekimi seçmiş ve diğer hekimlerin imtihana girmelerini sağlamıştır.²

Türk-İslâm Devletlerinde Hekimbaşılık

Türklerde ve İslâm ülkelerinde hekimbaşılık kurumunun diğer medeniyetlerde olduğu gibi varlığı eskilere dayanmaktadır. Eski Türklerde *Otacı İligi*, İslâm devletlerinde *Reisü'l-Etibbâ*, Selçuklularda *Melikü'l-Hükemâ*, Osmanlılarda *Reisületibba*, *Seretibbâ* olarak adlandırılan *hekimbaşılık* hükümdar ve çevresindekilerin sağlığını korumak, devletin sağlıkla ilgili kararlarını yönlendirip yürütmek amacıyla oluşturulmuş bir kurumdur³. Hekimbaşı, saray hekimlerinin başı, yani padişah ve ailesinin sağlıklarının baş sorumlusu olarak düşünülse de ülkenin sivil ve askerî bütün sağlık işlerinden sorumludur ve Hassa-Saray hekimleri, hastaneler, körhaneler, cüzzamhaneler, çeşitli yardım kuruluşları hep bu hekimbaşılık kurumuna bağlı olarak görevlerini icra etmiştir.⁴

Osmanlılarda Hekimbaşılık

Osmanlılarda hekimbaşılığın teşkilatlanarak bir kurum hâline gelmesi tartışmalı bir konu olsa da ilk kez genel anlamdaki sağlık hizmetlerinden sorumlu bir hekim olarak Mehmed Muhyiddin İzmitî'nin II. Bayezid (1481-1512) döneminde sarayda görevlendirilmesiyle başladığı söylenebilir.⁵ Diğer hekimler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan hekimbaşılığa atanmak için Osmanlıda takip edilen şu aşamalar söz konusudur: Hekimbaşılık için gerekli olan şartlardan ilki hekimbaşının tecrübe, bilgi ve güvenilirlik açısından diğer hekimlerden daha üstün olmasıdır. Ayrıca ilmiye sınıfına mensup olan hekimlerden hem ilmî hem de dinî bilgileri iyi bilmesi istenir. Şeyhülislam ilmiye mensuplarına özgü talik yazı ile sadrazama hitaben bir yazı kaleme alır ve önerdiği hekimbaşını dile getirir, konuyu değerlendiren sadrazam atamayı uygun bulursa önerisini bir telhis ile padişahın onayına sunar, padişahın da hatt-ı hümayûn ile atamayı onaylaması gerekir, atamanın onaylanmasının ardından ise hekimbaşına törenle hilat giydirilir ve hekimbaşı taltif edilir.⁶ Ayrıca hekimbaşılar, “sancaklı” denilen bir kıyafet giyer, başlarına da tepesi eğik, sarı çuha börk üzerine beyaz sarık sararlar, XIX. yüzyıla kadar Topkapı Sarayı'nın “başlala kulesi” adı verilen yerinde

² Cemil Akpınar, “Hekimbaşı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hekimbasi#1> (31.10.2021).

³ Ali Haydar Bayat, “Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık ve Hekimbaşılar”. *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 2001, s. 239.

⁴ Esin Kahya - Ayşegül Demirhan Erdemir, *Bilimin Işığında Başlangıçtan Cumhuriyete Türklerde Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2021, s. 294.

⁵ Nil Sarı, “Hekimbaşı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hekimbasi#2-osmanli-donemi> (30.10.2021).

⁶ Sinem Serin, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020, s. 34-43.

otururlar. Padişah ve yakınlarına ilaç hazırlanırken ise hekimbaşının tarifi doğrultusunda eczacıbaşı tarafından burada ilaç hazırlanarak saraya gönderilir.⁷

Osmanlı döneminde Hekimbaşı (*Kıyâfet-nâme*, TSMK. A. 3690)

Hekimbaşılar, görevlerini icra ederken sarayda buldukları bu süre içerisinde birtakım tıp kitaplarına ihtiyaç duymuşlardır. Hekimbaşılardan ihtiyacı karşılamak amacıyla İç Hazine'den kendilerine kitaplar tahsis edilmiştir. Hekimbaşılar, kendilerine teslim edilen bu kitapları görev süreleri bittiğinde ise yeni hekimbaşına teslim etmişlerdir. Bu çalışmada da bunun bir örneği sayılabilecek III. Murad'ın (1574-1595) hekimbaşısı olan Molla Kasım'ın emekli olması hasebiyle kendisinden sonra göreve gelen Hekimbaşı İsa Çelebi'ye 988/1580-1581 tarihinde ve Şaban (Eylül-Ekim) ayının sonunda kitapları devir teslimde bulunduğu görülmektedir. Molla Kasım 1578'de hekimbaşı olup 1580'de de emekli olmuş ve yerine sancak-ı hümayûnda sertabip olan İsa Çelebi

⁷ Nil Sarı, "Hekimbaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hekimbasi#2-osmanli-donemi> (30.10.2021).

geçerek hekimbaşılık görevini beş yıl sürdürmüştür.⁸ Çalışmada kullanılan belge Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D.8228 numarada bulunmaktadır.

Talim İçin Kullanılan Kitaplar Hakkında Notlar

Hekimbaşına talim için verilen kitapların listesinde toplam 65 tıp eserinin ismi zikredilmiştir. Bu kitapların geneline bakıldığında o dönem için tercih edilen, kullanılan tıp kitapları hakkında da bilgi sahibi oluruz. Belgede geçen eserlerden en dikkat çeken *Ḳarābāzīn Kūhīn*'dir. Bu eserin isminin altına padişaha teslim edilmesini içeren bir not düşülmüştür. III. Murad'a ait rüya mektuplarının satır aralarında sultanın zaman zaman hastalandığına dair ifadelere yer verilmiştir.⁹ Muhtemelen Sultan bu hastalıklarından ötürü tıbbî ilaç formüllerinin olduğu ve mürekkep ilaçlardan oluşan *Ḳarābāzīn Kūhīn*'in kendisine verilmesini istemiştir.

Ortaçağ tıbbının en önemli tabiplerinden sayılan ve Şeyhü'r-reis olarak bilinen İbn Sînâ'nın (ö. 1037) *el-Kânûn fi't-tıbb* ve *Urcûze fi't-Tıbb* kitaplarının listede yer alması Osmanlı tıp medreselerinde bu kitapların okutulduğu göstermektedir.¹⁰ Yine Doğu ve Batı Ortaçağı'nda eser yazarken üç kıtayı gezerek malzemesini toplayan ve basit ilaçlar konusunda Arapça kitaplar arasında en güvenilir ve önemli görülen *Müfredât*'ı yazan İbnü'l-Baytâr'ın (ö. 1248) da bu kitabı ile *el-Mugnî fi'l-edviyeti'l-müfrede* kitapları talim listesinde bulunmaktadır.¹¹

Küçük kan dolaşımı gibi önemli bir keşif yapmış olan İbnü'n-Nefis'in (ö.1288) *Şerhu Teşrihi'l-Kânûn*, *el-Mucez fi't-tıbb* ve göz hastalıklarıyla ilgili *el-Mühezzeb fi'l-Kuhli'l-Mücerreb* gibi önemli eserlerinin de listede yer aldığı görülmektedir.¹² Anadolu'nun İbn Sînâ'sı olarak bilinen Hacı Paşa'nın (ö. 1424(?)) da *Şifâü'l-eskâm ve dev'ü'l-âlâm* adını verdiği ve tıp konusundaki en önemli eseri olarak görülen bu kitap da yine listede yer alır.¹³

⁸ Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık ve Hekimler Hakkında Bazı Yeni Tespitler", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2000, S. 4, s. 4.

⁹ Özgen Felek, *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul 2014, s. 251/1198, 257/1234, 268/1315, 316/1657, 251-252/1024.

¹⁰ Arslan Terzioğlu, "İbn Sînâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina#3-tip> (02.11.2021).

¹¹ Mahmut Kaya, "İbnü'l-Baytâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-baytar> (02.11.2021).

¹² Esin Kahya, "İbnü'n-Nefis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnun-nefis> (02.11.2021).

¹³ Cemil Akpınar, "Hacı Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-pasa> (02.11.2021).

İskenderiye tıp geleneğinin Dımaşk'taki temsilcilerinden olan Yuhannâ b. Serâbiyûn'un (ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısı) *el-Künnâş* isimli eseri de listede bulunmaktadır.¹⁴ Endüslü bilim adamlarından biri olan ve hayatı boyunca yalnız tıpla ilgilenen ve yazdığı geniş kapsamlı eseri bir hekimin karşılaşabileceği tüm sorunlara cevap veren ve kısaca *et-Tasrîf* olarak bilinen eserin sahibi Ebu'l-Kâsım Zehrâvî (ö.1013) de bu listede yer almaktadır.¹⁵ Klinik tıbbın üstadı kabul edilen er-Râzî'nin *Kitâbü'l-Hâvî* isimli eseri Yunan, Hint, Süryani ve İslam tıbbına dair literatürü aktarması yönüyle mühim sayıldığı gibi bu değerli eserin de listede bulunması önemlidir.¹⁶ Şirvânî'nin yazdığı ve Osmanlı eczacılığının ilk telif eseri olarak görülen *Ravzatü'l-Itr* da listede yer almaktadır.¹⁷ Demîrî'nin (ö. 808/1405) kendisini şöhrete kavuşturan büyük eseri *Hayâtü'l-hayevân*'ın¹⁸ da listede bulunması bu dönemde hekimbaşlarının hayvanlar ile ilgili ansiklopedik bilgileri kullandığını gösterir.

Yûsuf b. İsmâil b. İlyâs al-Hûyî al-Bağdâdî al-Kutubî al-Şâfî (710/1310)'nin İbnü'l-Baytâr'ın *Müfredât*'ından ihtisar ederek yazmış olduğu *Mâ-lâ-yesa* ¹⁹ adlı eser de talim listesinde yer almaktadır. Bu eserin bir önemi de daha sonra III. Murad'ın emriyle Divan katiplerinden Hasan bin Abdurrahman tarafından 1001/1592-3'te Hoca Sâdeddin Efendi, Hekimbaşı Sinan Efendi ve dönemin hekimlerinden Bakkâlzâde Mevlana Muhyiddin Efendi'nin yardımlarıyla Türkçeye tercüme ettirilmiş olmasıdır.²⁰

Hekimbaşların Talimde Kullandıkları Kitaplar (T SMA. D.8228)

iç hazînededen ta'lim için hekimbaşlıya vèrilen kitâblardur

1 *el-Müfredât fi 'l-Tıbb* li-İbni'l-Baytâr cild bir

2 *Şerhü'l-Marâzî'l-Vâfid Bukrât* li-İbn Nefîs cild bir

3 *Şerhu Külliyyât-ı Kânûn* cild bir

4 *Kitâbu Künnâş* Yühannâ bin Serâfiyûn cilt bir

¹⁴ Mahmut Kaya, "Yuhannâ b. Serâbiyûn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yuhanna-b-serabiyun> (03.11.2021).

¹⁵ Esin Kahya, "Zehrâvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zehravi> (03.11.2021).

¹⁶ Mahmut Kaya, "Râzî, Ebû Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/razi-ebu-bekir> (03.11.2021).

¹⁷ Ali Haydar Bayat - Necdet Okumuş, "Osmanlı Eczacılığının İlk Telif Eseri Ravzatü'l-Itr [1430]", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, 10 Haziran 2001, s. 224.

¹⁸ Cevat İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayatul-hayevan> (14.11.2021).

¹⁹ *Osmanlı tıbbi bilimler literatürü tarihi/ History of the literature of medical sciences during the Ottoman period*, Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M. Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, Veysel Bulut, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 2008, C. 1, s. 189.

²⁰ Müellif nüshası için bk. Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi Selimiye, 4715.

- 5 *Kitābu 'l-Muġnī* li 'İbni 'l-Baytār Cild bir
- 6 *Kitābu Teşrīh* erba' u maḳālāt cild bir
- 7 *Şerhu Külliyyāti 'l-Ḳānūn ilā 'n-Nabz* te' lif Şeyhü' r-Re'īs İsmā'ıl cild bir
- 8 *Şerhu Külliyyāti 'l-Ḳānūn fi 't-Ṭıbb* cild bir
- 9 *Kitābu 'ş-Şifā fi 't-Ṭıbb* cild bir
- 10 *Kitābu Şerhu Mūcez Nefīsī* cild bir
- 11 *Kitābu Te'sīsü 'ş-Şihḫa bi-Şerhi 'l-Lamḫa* cild bir
- 12 *Kitābü fi 'l-Eṭ'ima* cild bir
- 13 *Kitābu Şerhu 'l-Ḳānūn fi 't-Ṭıbb* li-Ya'ḳūb bin İshāḳ es-Sāmīrī cild bir
- 14 *Kitābu 's-Semūm ve 'l-Aḳrābādīn* li'ş-Şeyhi' r-Re'īs Ebī 'Alī el-Ḥasan bin Sīnā cild bir
- 15 *Şerhu İllāḳī* li'ş-Şeyh Muḫammed bin Maḫmūd el-Âmilī cild bir
- 16 *Kitābu 'l-Manşūrī* li' r-Rāzī cild bir
- 17 *Kitābu 't-Taşrīh bi 'l-Meknūn fi Tenḳīhi 'l-Ḳānūn* cild bir
- 18 *Mecmū' fīhi Cem'ü 'l-Fevā'idi 'l-Müntehibe* cild bir
- 19 *Şerhu 'l-Ḳareşī* li 'l-Ḳānūn mine 'l-Evvel ilā *Teşrīhi 'l-'A'zā' i 'l-Müfredede* cild bir
- 20 *e 't-Tezkire fi 'l-Hey'e* cild bir
- 21 *Kitābu 'l-Muġnī* li 'bni 'l-Hişām cild bir
- 22 *Te' lifü Ebū 'ş-Şükr min Mevālīd* cild bir
- 23 *Şerhu 'l-Ḳānūn Urcūze-i Ṭıbb* li 'bn Dānyāl cild bir
- 24 *Kitābu 't-Te'alīm fi 't-Ṭıbb* cild bir
- 25 *Kitābu 'l-Ḳānūn* cild-i şānī cild bir
- 26 *Şerhu 'l-Ḳareşī el-Ḳānūn min Evveli 'l-Edviyetü ilā Āhirihi* cild bir
- 27 *Şerhu 'l-Kitābi 'l-Esbābi 'l-'Alāmāt Semerḳandiyye* cild bir
- 28 *el-Cüz'ü 'ş-Şānī min Şerhi 'l-Kitābi 'l-Evvel mine 'l-Ḳānūn* li 'bn Nefis cild bir
- 29 *Şifā'u 'l-Ālām fi Ṭıbbi Ehli 'l-İslām* cild bir
- 30 *Kitābu Cāmi 'i 'l-İftirāk ve 'l-İttifāk* li-Şīnā'ati'd-Diryāḳ cild bir
- 31 *Kitābu 'l-Hayāti 'l-Hayevān* cild bir
- 32 *Şerhu 'l-Ḳareşī* li 'l-Ḳānūn min *Emrāzi 'l-Kebd ilā Ağdiyyeti 'l-Meshūlīn* cild bir
- 33 *Kitābu 'l-Mühezzeb fi Şīnā'ati 'l-Kuḫl* cild bir
- 34 *Kitābu İbn Reşīd* cild bir
- 35 *el-Cüz'ü 'l-Evvel min Şerhi Kitābi 'l-Evvel min Kitābi 'l-Ḳānūn* li 'bn Nefis cild bir

- 36 *e't-Tenkih li'z-Zerkefi* cild bir
- 37 *Cild-i sanī min ibni'l-Humām* cild bir
- 38 *Ravzatu'l-Itr* cild bir
- 39 *Kitābu'l-Mesihī fi'l-Mu'ācelāt fi't-Tıbb* cild bir
- 40 *Şerhu'l-Kitāb li-Kuṭb el-Mıṣrī* cild bir
- 41 *Şerhu'l-Fuṣūl* cild bir
- 42 *Ādābü't-Tabīb* cild bir
- 43 *el-Cüz'ü's-Sāliḥ min Şerhi'l-Kitābi'r-Rābi' mine'l-Kānūn li'bn nefis* cild bir
- 44 *Kitābu't-Taşrīfi't-Tıbb* cild bir
- 45 *Kitābu's-Şāmil li's-Şūrī* cild bir
- 46 *Kitāb 'Umdetu'l-Eṭṭbā fi Ma'rifeti'd-Dā'i ve'd-Devā'i* cild bir
- 47 *Kitābu'l-Felāḥ* cild iki
- 48 *Kitābu't-Tezkiretu fi 'İlmi't-Tıbb* cild bir
- 49 *Şerhu Sedīdi Mūcez* cild bir
- 50 *Kitābu'l-'Umde fi'l-Cerrāḥ li-İbni'l-Ḳaf* cild bir
- 51 *Şerhu'l-Kitābi'l-Eleylākī te'lif Muzaffer bin Emīr Hācc* cild bir
- 52 *Şerhu'l-Ḳareşī li'l-Ḳānūn min Emrāzi'r-Re's* cild bir
- 53 *Kitābu'l-Hāvī li'l-üstādi'l-'allāme* cild bir
- 54 *Kitābu Müdāvāti'l-Emrāz* cild bir
- 55 *Kitābu'l-Mūzic* cild bir
- 56 *Kitābun min İhtiyārāti'l-Hāvī* cild bir
- 57 *Şerhu Fuṣūli Buḳrāt li'l-Üstād Muḥammed bin 'Abdu's-selām* cild bir
- 58 *Kitābu Şerhi Teşriḥ* cild bir
- 59 *Şerhu'l-Ḳareşī li'l-Ḳānūn min Mu'ālecāt* cild bir
- 60 *Şifā'u'l-Eskām li-Hacı Paşa* cild bir
- 61 *Esbābü'l-Alāmāt* cild bir
- 62 *Kitābu's-Şeyḥi'l-'Allāme Muḥyī'd-dīn* cild bir
- 63 *Şerhu Urcūze li-İbn Sīnā* cild bir
- 64 *Ḳarābāzīn Kūhīn* cild bir (mezbūr kitāb pādīşāḥ ḥazretlerine teslīm)
- 65 *Kitābu Mā-lā-Yesa'* cild bir

SONUÇ

Osmanlıda hekimbaşılık kurumu incelendiğinde sistemli bir şekilde Eski Türklerden ve İslam devletlerinden taşınan özelliklerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Başta hükümdar ve ailesinin sağlığının korunmak istenmesine ilaveten halk sağlığına dair tüm konular da hekimbaşılığın yetki alanındadır.

Bu makalede, belgeden hareketle yeni hekimbaşısına devir teslimi yapılan 65 eserin varlığından bahsedilebilir. Eserler, önceki yüzyıllara ait büyük tıp âlimlerinin yazdığı, şerh ettiği önemli tıp yazmalarıdır. Bu derecede büyük bir külliyyatının tıp eğitiminde kullanılıyor olması Osmanlının bu alandaki yetkinliğinin de bir göstergesidir. Hint, Yunan, Süryani, Arap tıp geleneğinin yansımalarını taşıyan bu önemli eserlerin Osmanlıya aktarılması birikimin taşınması ve geliştirilmesinde çok önemli bir etkiye de sahip olmuştur.

Ayrıca bu eserlerin dikkate değer bir diğer önemli özelliği de hepsinin Arapça yazılmış olmasıdır. Bahsi geçen eserlerin müellifleri arasında Türk hekimlerden Hacı Paşa bulunmasına rağmen onun Türkçe eserlerinin değil Arapça eserinin bulunması bize o dönemde tıp dilinde prestij olan dilin hâlâ Arapça olduğunu gösterir niteliktedir. Beylikler dönemi ve Osmanlının erken dönemlerinde her ne kadar Türkçe tıp eseri yazmaya teşvik edilmeye çalışılmış olsa da Arapçanın tıp dili üzerinde bu yoğun etkisi 16. yüzyılın sonunda devam eder görünmektedir.

Belgede yine III. Murad'a teslim edilmesi istenen bir tıp kitabının da geçmesi önemlidir. Sultanın mektupları ve hayatından yola çıkarak onun kendinde bulunan hastalıklara dair istifade etmeyi istediği bu eser yani *Ḳarābāzīn kūhīn* ilgi çekicidir. Bu eser içeriği bakımından mürekkep ilaçlardan meydana geldiğinden Sultan'ın bu ilaçları merak etmesi kendinde bulunan hastalıkların şifa bulmasında yardımcı olur niteliktedir.

Ayrıca, Sultan'ın *Mā-lā-yesa'u* isimli tıp eserini de Divan katiplerinden Hasan bin Abdurrahman tarafından Türkçeye tercüme ettirmesi de dikkate değerdir. Oldukça hacimli olan bu eser *Müfredât*'ın muhtasarı olup halkın anlayabileceği bir Türkçe ile tercüme ettirilmiştir.

Ek- TSMA. D. 8228

ایچ عزیز دنیایم بصر حکیم باشیده وزیر کمال برود

کتاب المنی فی الطب
فی الطب حبله بر

ادب الطب
حبله بر

کتاب النمل للموری
حبله بر

کتاب التدرة فی علم
الطبخ حبله بر

شرح الکتاب الاذی فی
تالین تلفظ فی الطب
حبله بر

کتاب الموزج
حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب شرح شریح
نور الشریح للقانون
حبله بر

اسانیا فی الطب
حبله بر

کتاب الشفا فی الامه
حبله بر

کتاب فی الاسبغ
حبله بر

المزور الثانی فی شرح الکتاب
الاول من القانون لابن
نفیس حبله بر

کتاب الحیوة الحلیات
حبله بر

شرح الشریح للقانون
من مرضی الکتاب فی الطب
حبله بر

جلدانی من ابن الهمام
حبله بر

روضة الطیر
حبله بر

شرح الکتاب المقط
المصری حبله بر

المزور الثانی فی شرح
القانون لابن نفیس
حبله بر

کتاب عمدة الاطبا
فی فنیة الادویة والذوا
حبله بر

شرح سده بدوی من
حبله بر

شرح الشریح للقانون
من مرضی الکتاب
حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

شرح الشریح للقانون
من مرضی الکتاب
حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

شرح النصول
حبله بر

کتاب التصفیة فی الطب
حبله بر

کتاب النسخ الاصح
حبله بر

کتاب الایض فی الطب
حبله بر

کتاب الطاووس فی الطب
حبله بر

کتاب مفاصل الارض
حبله بر

شرح تصور بقراط
حبله بر

شفاء الاطفال
حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

کتاب من اختارات
الحاوی حبله بر

شرح کلمات القانون
حبله بر

کتاب تشریح ابن مقفلا
حبله بر

کتاب الشفا فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

شرح المعنی الاولیه
حبله بر

کتاب المعنی الاولیه
حبله بر

شرح کلمات القانون
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

المذوات فی الطب لابن
الطیطار حبله بر

کتاب کانی یحسان
سرافون حبله بر

شرح کلمات القانون
ابن النفیس فی الطب
حبله بر

کتاب شرح مویز بنیسی
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

کتاب فی الطب
حبله بر

KAYNAKÇA

- AKPINAR, Cemil, “Hacı Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-pasa> (02.11.2021).
- AKPINAR, Cemil, “Hekimbaşı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hekimbasi#1> (31.10.2021).
- BAYAT, Ali Haydar – Okumuş, Necdet, “Osmanlı Eczacılığının İlk Telif Eseri Ravzatu’l-Itr [1430]”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, 10 Haziran 2001, s. 221-225.
- BAYAT, Ali Haydar, “Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık ve Hekimbaşılar”. *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milleterarası Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 2001, s. 239-248.
- BAYAT, Ali Haydar, *Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- FELEK, Özgen, *Kitabü'l-Menâmât: Sultan III. Murad’ın Rüya Mektupları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık ve Hekimler Hakkında Bazı Yeni Tespitler”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2000, s. 1-6.
- İZGİ, Cevat “Hayâtü’l-Hayevân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayatul-hayevan> (14.11.2021).
- KAHYA, Esin- ERDEMİR, Ayşegül Demirhan, *Bilimin Işığında Başlangıçtan Cumhuriyete Türklerde Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2021.
- KAHYA, Esin, “İbnü’n-Nefis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnun-nefis> (02.11.2021).
- KAHYA, Esin, “Zehrâvî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zehravi> (03.11.2021).
- KAYA, Mahmut, “İbnü’l-Baytâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-baytar> (02.11.2021).
- KAYA, Mahmut, “Râzî, Ebû Bekir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/razi-ebu-bekir> (03.11.2021).
- KAYA, Mahmut, “Yuhannâ b. Serâbiyûn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yuhanna-b-serabiyun> (03.11.2021).
- Osmanlı tıbbi bilimler literatürü tarihi/ History of the literature of medical sciences during the Ottoman period*, Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M. Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, Veysel Bulut, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 2008, C 1.
- SARI, Nil, “Hekimbaşı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hekimbasi#2-osmanli-donemi> (30.10.2021).
- SARI, Nil, “İstanbul’da Tıp Eğitimi ve İlgili Kuruluşlar”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2015, C. 9, s. 118-139.
- SERİN, Sinem, *Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020.
- TERZİOĞLU, Arslan, “İbn Sînâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina#3-tip> (02.11.2021).
- TÜCCAR, Zülfikar “İbn Dânyâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-danyal> (26.10.2021).